

seres som et entydigt fænomen. Det er vigtigt at se på selve den sociale konstruktion af forskellige former for vold og de altid skiftende klassifikationer af accepteret og ikke-accepteret vold, eller voldens tvetydighed, som det formuleres i flere af artiklerne.

Men selv om bogen således frembringer nogle særdeles nyttige perspektiver for studiet af vold, er der dog også en række ankepunkter. Først og fremmest er det en skam, at bogen ikke mere eksplicit forholder sig til den eksisterende antropologiske litteratur om vold. Det ville have være nyttigt med en eksplicit gennemgang af forskellige tendenser inden for antropologien om vold og en positionering i forhold til denne i stedet for blot en kontrastering til repræsentationen af vold i den almindelige offentlige debat.

Endelig synes jeg, at bogen mangler et samlende, konkluderende afsnit, ikke mindst fordi der tages udgangspunkt i et fælles teoretisk perspektiv samtidig med, at de empiriske eksempler som nævnt er lokaliserede i meget forskellige tider og rum. Det ville have været stimulerende med en diskussion af ligheder og forskelle i de præsenterede eksempler, ikke for at nå til en endegyldig definition af vold, men for at komme frem til nogle analytiske bud på hvilke forhold, der især synes at påvirke voldens specifikke roller og betydninger.

Birgitte Refslund Sørensen
Lektor, Institut for Antropologi
Københavns Universitet

**Pierre Bourdieu & Loïc J. D. Wacquant:
Refleksiv sociologi – mål og midler.
København: Hans Reitzel 1996. 312 sider.
ISBN 87-412-3060-4. Pris: 298 kr.**

Bourdieus begreber, blandt andet habitus, felt, praksis og symbolsk kapital, hører til kategorien af populære og hyppigt anvendte analyseværktøjer i den sociologisk orienterede del af den senmoderne antropologi. Begreberne hentes gerne fra de engelske udgaver af hans over tyve år gamle værker *Outline of a Theory of Practice* og *The Logic of Practice*. Som begreberne fremstilles der, forekommer de mange læsere uklare og vanskelige at bruge. Det skyldes dels, at Bourdieus skrivestil er snørklet og omstændelig, og dels at begreberne gemmer sig i en masse snak og delanalyser af dette og hint, således at de ikke fremtræder klart og sammenhængende. De færreste synes

at være klar over, at der med publiceringen af *Refleksiv sociologi* for nogle år siden faktisk er rådet bod på forvirringen. Bogen kom på engelsk og fransk i 1992 og i en dansk oversættelse i 1996. Her kan man gå ind og se, hvad Bourdieu ved nærmere eftertanke har besluttet at mene med sine begreber, og hvordan han binder dem sammen. Det gøres klart og præcist i et læseligt sprog. Der redegøres for, hvorledes *habitus* og *felt* er gensidigt forbundne redskaber beregnet på at analysere to sider af samme sag. Sagt på bourdieusk udgør dette begrebssæt indgangen til belysning af den sociale virkeligheds dobbelte dimension. Her er tale om en dialektik mellem det allerede gjorte, *opus operatum*, og måden det gøres på, *modus operandi*, mellem struktur og *habitus*, og denne dialektik kan kun aflæses i *praksis*. Det indebærer, at man tænker relationelt – dog endelig ikke relationelt i vanlig strukturalistisk forstand, thi praksislogik er ingenlunde det samme som logikerens (skrivebords)logik. Praksislogik er en „sparsommelig“ logik, som organiserer adfærd ved hjælp af få simple genereringsprincipper. Disse er igen resultater af deltagelsen i det „spil“, som tegner et givet felt. Det, som foregår, er imidlertid ikke entydigt. Det samme kan gerne betyde forskellige ting samtidig. Det lader sig gøre, fordi diskurserne ofte forbliver usagte, *implicitte*. Deltagerne fungerer gennem deres erhvervede „sans for spillet“. Det er forskerens opgave at klarlægge den „sans“. Det ligger i sagens natur, at det ikke kan gøres gennem direkte udspørgen. Der må gås snirklede omveje. Hvori de består, er ikke altid helt klart ud fra Bourdieus tekster.

Refleksiv sociologi skulle have været anmeldt for år tilbage af en kender fra den daværende højborg for dansk antropologi Bourdieubrugere på fastlandet. Det skete ikke, og efter sigende er Bourdieu også gået af mode på det gamle herresæde. Man kan samtidig notere sig, at Bourdieu efterhånden syntes at være alment indoptaget i den angelsaksisk-sprogede antropologi om end hyppigt på den måde, at man i samme åndedrag henviser til hans begreber og tænker videre ud fra eller forbi dem. Givet den udstrakte brug af angelsaksisk antropologisk litteratur blandt kongerigets udøvere af faget kan det derfor være nyttigt at besidde en elementær fortrolighed med denne franske socialforskere begrebs- og analyseunivers. *Refleksiv sociologi* er i den forbindelse et godt sted at orientere sig.

Bogen er blevet til på baggrund af en række

møder og diskussioner, Bourdieu havde i foråret 1988 med en gruppe ph.d.-studerende fra sociologi, antropologi og statskundskab ved University of Chicago. Møderne var arrangeret af Loïc Wacquant, som siden fulgte op med interviews af Bourdieu, inden han samlede materialet til en bog. Det fremgår af Bourdieus eget forord, at de spørgsmål, han blev stillet over for af studenterne i Chicago og siden i de uddybende interviews, gjorde det klart for ham, at meget af det, han i kraft af sin franske baggrund var vant til at tage for givet, virkede mystificerende på ikke-franske læsere. På den måde fik han anledning til at gennemtænke og præcisere en række begreber og indfaldsvinkler, han havde udviklet i årenes løb. Om interviewsamtalerne siger han, at de tvang ham til en selvransagelse, hvor han blev nødt til at udrede nogle af de svage punkter i sin forskning. Han fik med andre ord en enestående lejlighed til at give almindelige læsere et indtryk af, hvad der er de styrende principper i hans arbejde. Wacquant lagde samtidig vægt på at vise, hvordan Bourdieu tænker sine begreber ind i en metode og knytter dem sammen i en konkret praksis. Samarbejdet mellem de to er der kommet en rigtig god bog ud af.

Kernen er en tematisk dialog, hvor Bourdieu uddyber og klargør sine begrebssæt og sine holdninger til samfundsanalyse og forskning. Der følges op med yderligere fremstillinger fra Bourdieus side af metodeovervejelser og tanker om, hvad forskning indebærer. Loïc Wacquant har forsynet bogen med en udmærket og klar introduktion til Bourdieus forskning, hvor centrale begreber gennemgås og sættes i sammenhæng med anden socialforskning. Bogen er meget læseværdig og indfrir sit formål med hensyn til at give et konsistent overblik over Bourdieus måde at tænke på. Den får samlet en masse løse tråde, som i nogen grad har fremtrådt diffust og spredt igennem mandens egne publikationer – over tid kritiseret fra mange sider for sit til tider overordentligt uklare sprog, rædsomme sætningskonstruktioner, mange overlapninger og idelige gentagelser i kun let omarbejdede kapitler fra den ene bogudgivelse til den anden (se bl.a. Jenkins 1992). *Refleksiv sociologi* repræsenterer i nogen grad en intellektuel oprydning hos en forsker, som mere end de fleste har sat tydelige spor i moderne socialvidenskab.

Henning Silberbrands oversættelser af Bourdieus udsagn fra den franske udgave og af Wacquants introduktion fra den amerikanske

er med enkelte undtagelser fortræffelige. Bogen reproducerer den amerikanske udgaves liste over den del af Bourdieus forfatterskab, bogen refererer til. Forlaget har desværre udeladt Wacquants ellers udmærkede forslag til, hvordan man kan læse Bourdieu, altså finde vej gennem forfatterskabet for at sætte sig ind i mandens tankegang og begrebsapparat. Forslaget kan findes i den engelske udgave (*An Invitation to Reflexive Sociology*) og er en nyttig opskrift for begyndere, der ønsker at orientere sig i en overmåde omfangsrig og til dels uoverskuelig mængde af publikationer. Forslaget er ikke det eneste på markedet, men det er efter denne anmelders opfattelse mere fremkommeligt end for eksempel Jenkins' (Jenkins 1992). Sidstnævnte rummer til gengæld gode henvisninger til diskussioner af Bourdieus arbejder. Hans Reitzels Forlag følger den unode, som flere danske forlag dyrker med flid, nemlig at udelade emneindeks i deres udgivelser. *Refleksiv sociologi* er forsynet med et navneregister, hvilket naturligvis er bedre end slet intet register, men i udgivelsen af en brugsbog som denne er det en slem undladelse synd at springe det fremmedsprogede forlægs indeksering over. Nu hvor computerteknologien er opfundet og formentlig under alle omstændigheder bruges med flid på ethvert kommercielt forlag, forekommer indeksering at være noget underligt noget at spare væk.

Når dette er sagt, står blot tilbage at tilføje, at om end den danske udgave efterhånden har et par år på bagen, er den fortsat anbefalelsesværdig og burde udgøre et selvfølgeligt supplement for enhver, der går i krig med *Outline of a Theory of Practice*, *The Logic of Practice*, *Distinction*, *Language and Symbolic Power* eller andre af de værker fra Bourdieus hånd, som antropologer gennem de senere årtier har ladet sig inspirere af.

Hanne Veber

Danmarks Humanistiske Forskningscenter
København

Jane K. Cowan (ed.): Macedonia. The Politics of Identity and Difference. London & Sterling, VA: Pluto Press 2000. 166 sider. ISBN 0-7453-1589-5. Pris: £13.

Denne bogs tilblivelseshistorie er paradoksal. Kimen til den blev lagt ved en konference om Makedonien så langt tilbage som i 1994 arrangeret af foreningen „Forum Against Ethnic Violence“, som på daværende tidspunkt med